

EVANGÉLIKUS
HITTUDOMÁNYI EGYETEM

HAFENSCHER KÁROLY:

Istentisztelet és elektronikus média

Az analóg, majd digitális technika egyházi alkalmazása
a liturgikus kommunikációban

Prof. dr. Fekete Károly püspök 60. születésnapjára

Közelítés

A hetvenes évek elején téma volt Svédországban, vajon vehetnek-e otthon, a televíziós istentisztelet közvetítését fotelből nézők „önkiszolgáló módon” úrvacsorát. Ezzel egy erős jelzést kapott a világkereszténység arról, hogy az elektronikus médiumok megjelenése alapvető változást, izgalmas, soha nem gondolt kérdéseket hoznak magukkal – az istentisztelet, a liturgia világában is. Az akkori kérdést – nálunk, a világnak akkor még kevésbé szekularizált részén – nem vettük nagyon komolyan, az egyházban élők inkább mosolyogtak rajta vagy rosszallóan csóválták a fejüket. Azóta tudjuk, ennél érdekfeszítőbb és nehezebb kérdéseket is hozott magával az elektronikus média megjelenése és az egyházi életben való hatása.

A gyakorlati teológia, az egyházban szolgálók és a közösséget vezetőik nem kerülhetik ki azt a feladatot, hogy szembenézzenek az új korszak adta kihívásokkal, és részben teológiai reflexiókkal, részben pedig praktikus megoldásokkal segítsék a keresztényeket, ugyanakkor megmutassák a világnak, hogy a kereszténység minden korban naprakészen használta azokat a médiumokat, amelyek az adott időszakban korszerűnek voltak mondhatók – vigyázva arra, hogy azok eszközök maradjanak és ne értékelődjenek túl. (Lásd az újszövetségi korok utazási lehetőségei, a késő középkor nyomdalehetősége, vagy a 20. század távközlési lehetőségei.)

Személyes vonatkozások

A viszonylag friss szakirodalomnak számító „Handbuch der Liturgik” tárgymutatójában nem találjuk az Internet címszót. Pedig 2003-ban készült, amikor létezett és működött az internet világa. 2019-ben komoly irodalma van az istentisztelet és az internet, az istentisztelet és az elektronikus médiumok kapcsolatának. Ez döntő változás, túlzás nélkül: új korszakot jelez.

Lelkészgyermekként a Deák téri templomban nőttem fel, ahol a kamasz nyiladozó műszaki érdeklődésével magamra vállaltam az egyik lelkész strúmaműtét utáni hangosítását, illetve az igehirdetések szalagos magnetofonra való felvételét. Ma természetes, hogy a Facebookon teszik közzé a gyülekezeti programokat, a leírt prédikációkat, s ha kell, saját csatornán közvetítjük az igehirdetést. Ma természetes, hogy webes felületről értékes vallási anyagok is letölthetők, és jól használhatók a liturgia előkészítéséhez, megtartásához és utóéletéhez.

A digitális technika nemcsak a rögzítést és dokumentálást teszi lehetővé, s nem is csak a legnagyobb távolságokat is áthidaló közvetíthetőséget jelenti, hanem azt is, hogy többféle médium bevonásával új evangéliumhirdető műfajok hozhatók létre. Ezek egyrészt segíthetik a tanúságtétel hagyományos formáit, de túlnőve azokon új lehetőségeket kínálnak – az online interaktív istentisztelettől az egyidejű internetes imaközösségekig. (A lehetőségek teljes skálájának kicsiny töredékét sem ismerjük még.)

Az a világ azonban nagyon tetszetős, a látványkultúra számos külsősége igencsak vonzó lehet – már-már missziói színezetűnek mutatkozva –, s megtevesztheti azt, aki nem számol a digitális világ veszélyével, az eszközből célá válás ellenállhatatlannak tűnő kísértésével.

ELVI RÉSZ

Teológiai ráhangolódás

Johanna Haberer alaposan elemzi és szemlélteti azt, hogy a digitális forradalom ugyanolyan jelentős átalakulást jelentett a világ, s benne az egyház számára, mint a reformáció.¹ A *Digitale Theologie* című könyvében részletesen leírja, milyen pontokon hozott döntő változást egy forradalmian új médium: A reformáció is médiaforradalom volt, amelyben a mindenütt jelenlevő egyháztól a vita (diskurzus) társadalma felé vezet az út. A reformáció korát példaértékként úgy lehet tanulmányozni és bemutatni, hogy meglássuk, miként megy végbe a kommunikációs lehetőségek változásával egy jelentős kulturális átalakulás.²

---

1 HABERER, Johanna, *Digitale Theologie, Gott und die Medienrevolution der Gegenwart*, Kösel, München, 2015. 35–69.

2 HABERER, 35.

A Gutenberg-galaxis végéről és az új digitális világ beköszöntéről szóló gondolkodás az ezredforduló óta folyamatosan napirenden van. Ahogy az evangélium megjelenése új műfajokat hozott a korai egyház idején, ahogy a könyvnyomtatás széles körben hatással volt az emberi társadalomra, úgy a digitális világ is forradalmian újat hozott – állítja Haberer. Bár a reformátor nem volt és nem lehetett tisztában azzal, milyen hatása lesz annak, hogy él a nyomtatás új eszközével, mégis megváltozott a világnézet, a politika, a gazdaság, a képzés, a civil társadalom – átprogramozva minden addigi gondolkodást. Ugyanúgy nem volt tisztában 1962-ben Paul Baran és Donald Watts Davies, amikor a különböző intézmények adatfeldolgozó számítógépeit összekötötte. Hogy mindezt a változást – a 16. vagy a 20. században felszabadultságnak éli meg az ember és az adott közösség, vagy újabb kiszolgáltatottság alakul ki, az eltérő megítélés alá esik. Mi az, ami valóban javulást és pozitív fejlődést hoz, és mi az, ami visszajára fordulhat? – kérdés, amellyel történészeknek, elemzőknek foglalkozniuk kell. Haberer szerint két kérdést különösen is napirenden kell tartani: hogyan viszonyul a technika és a lélek egymáshoz, s hogy a mindenütt jelenlévő egyház vagy a mindenütt jelenlévő digitális eszközpark befolyásolta jobban az ember életterét, gondolkodását, cselekvési rendszerét.

Az egyház totalitárius rendszerét felváltotta egy új világ a reformáció idején. Addig az egyházon keresztül áradt minden információ, az egyház értelmezte azt, s amit a maga titokzatos nyelvén kifejezett, az nem volt mindenki számára hozzáférhető. A reformáció médiaforradalmával emberek információhoz jutottak, és azt maguk értelmezték, véleményezték és használták fel.

Ma a digitális forradalom hatására átfordul a reformációban elindult folyamat, s az információ totalitárius rendszere épül fel, ahol a feldolgozhatatlan mennyiségű információ azt eredményezi, hogy véleményformálók, véleményvezérek, manipulált médiumok befolyásolják a döntést, és a szabad döntésnek érzett mozdulatot valójában már előre kiszámították, meghatározták, irányították.

Szabadság, önállóság, függetlenség, egyéni és közösségi kompetenciák, életér, nyilvánosság, mindenütt jelenvalóság, mindenhatóság – ezek azok a fogalmak és tematikák, amelyek mentén végig kell gondolni egy új médium vagy az új médiumvilág hatását. A konzekvenciák teljes egészében ki nem számíthatók. De a következmények feltárásának igyekezete nélkül egyéni és közösségi értelemben is felelőtlenség szabadjára engedni teljesen új médiumokat.

A kereszténység ma sem idegenkedik az újabb médiumoktól, azokat helyükön kezelve igyekszik megismerni, használni és az evangéliumhir-

detés szolgálatába állítani azokat. Ez a szándék szépen és világosan megfogalmazható, az értelmezése, a kibontása, perspektivikus végiggondolása azonban igen összetett, sőt bonyolultságát az ismeretlen tényezők sokasága fokozza.

A rádió és a televízió megjelenése is döntően új helyzetet hozott, ez azonban a digitalizációval vált mindent átjáró forradalomná, mindent meghatározó átalakulássá. A rádió és a televízió – mint első kisebb-nagyobb területeket, majd világgökösségeket átfogó hálózat megmutatta az emberi kapcsolat és kommunikáció új formáját, új lehetőségeit. A verbalitás és vizualitás új kultúráját és természetesen veszélyeit is magával hozva. A digitalizáció azonban ezt a jelzésértékű folyamatot mindenre kiterjedő tényezővé emelte, szinte korlátlaná téve a lehetőségeket és a mozgásteret.

Alapvető teológiai kérdések

Az istentisztelet isteni. Az internet nagyon is emberi. Az internet mégis olyan igényeket mutat és ébreszt, amelyek az istenivel vetekszenek: mindentudás, mindenütt jelenlét, mindenhatóság, hatalom stb. A teológia fontos és minden időben aktuális feladata, sőt kötelessége, hogy bemutassa, megkülönböztesse és kezelje az istenit és az emberit. Ezért reflektálnia kell az internet létéből adódó kérdésekre, s a teológia koordináta-rendszerében értékelve bele kell éreznie annak előnyeibe és veszélyeibe. Istentől emberi csatornákon át kapott eszköz, amely értékghordozó lehet, vagy ördögi, a gonosz által használt átok, amely Istentől távolít, emberséget csorbít, hitet veszélyeztet.

Az írásaiból ateistának tűnő sztár-tudós-történész, Yuval Noah Harari magyarul is megjelent „Homo Deus – a holnap rövid története” című könyvében arról beszél, hogy az emberiség nagyjából legyőzte a legnagyobb ellenségeit, az éhínséget, a járványokat és a háborút, s most új projektbe kezdett.³ „Teljesen persze egyik problémát sem tudtuk megoldani, de felfoghatatlan és irányíthatatlan erőből kezelhető kihívássá változtak. Nem kell többé semmilyen istenhez vagy szenthez imádkoznunk, hogy megszabadítson tőlük. Jól tudjuk, mit kell tennünk, hogy elejüket vegyük – és rendszerint sikerrel járunk. Persze előfordulnak még látványos kudarcok is... amikor mindenek dacára éhezés, járvány vagy háború tör ki, úgy érezzük, hogy valaki elszúrt valamit, vizsgálóbizottságot állítunk fel, és megfogadjuk, hogy legközelebb jobban csináljuk.” Az új projekt Harari

---

3 HARARI, Yuval Noah, *Homo Deus, a holnap rövid története*. Animus Kiadó, Budapest, 2017. 11.

szerint másról szól. A halhatatlanságról. Hogyan tudja az ember kikerülni a halált? Ebben az igyekezetben óriási új hatalommal ruház fel a bio- és információtechnológia. Új fogalom terjed el: a dataizmus. „A dataizmus azt hirdeti, hogy az univerzum adatfolyamatokból áll, és minden jelenség vagy entitás értékét az határozza meg, mennyiben járul hozzá az adatok feldolgozásához.”⁴ A digitális adatfeldolgozás és -hasznosítás – így Harari a „holnap rövid története” alcímű könyvében – az élet meghosszabbítását, majd állandóságát (maradandóságát) eredményezi. A digitális bio- és információtechnológiával az ember eljut az isteni szerepig és lehetőségeikig. Ő lesz a homo deus.

Ezen – teológusok számára különösen is döbbenetes – elméletével a tudás és képesség olyan mértékével számol, amely emberfelettivé emeli az embert, s a mindenhatóság lehetőségét prognosztizálja. Ennek a teóriának teológiai értékelésébe, majd a vele való vitába a jelen tanulmány nem kíván belemenni, de a Harari-elmélet megjelenése olyan jelzést ad, amely szerint a digitális világ témájának alapos teológiai feldolgozását elkerülhetetlennek látja. Mindenesetre az egyértelmű, hogy az ember itt, ebben az elméletben isteni pozíció várományosa. Ez pedig azt jelenti, hogy ismét arra a csábító hangra hallgat az ember, amely ezt mondta: „olyanok lesztek mint Isten.”⁵ A Genézis bűnbeesés-történetének csábítója ezzel „kínálta meg” az embert. Ez vezetett az Istennel való szembefordulásra, a Teremtő elhagyására.

A keresztény teológia alapiránya pontosan ellentétes. Hogyan (és miért) lett az Isten emberré? – ez a keresztény teológia alapkérdése. A fordított kérdés nem csak fölösleges, de blaszfémia is: hogyan lesz az ember Isten-né. Keresztény hitünk szerint Isten nem azt várja el, hogy az ember isteni magasságokba emelkedjen. Az istenülés számos vallásban lehetőség vagy legalábbis cél. A kereszténységnél Isten megcsúfolása. A beképzelt, gőgös ember gondolata, a teljes szereptévesztés.

A digitális forradalom különösen is kiemeli az ember függőségének és szabadságának a kérdését. Az, ami eszköz az ember és a közösség számára, eluralkodik-e rajtunk, s függő viszonyba kerülünk vele, vagy meg tudjuk őrizni a függetlenségünket? Giovanni Cucci a „Virtuális paradicsom vagy pokol.com?” című művében körüljárja a függőség témáját, bemutatva a digitális világ függőségeinek új rendszerét. Cucci rámutat arra, hogy igen összetett a mentális egészséget zavaró függőségek meghatározása, s nem csupán az osztja meg a kutatókat, hogy mikor beszélhetünk függőségről, hanem

4 HARARI, 316.

5 1Móz 3,5 Hanem jól tudja Isten, hogy azon a napon, amelyen esztek belőle, megnyílik a szemetek, és olyanok lesztek, mint az Isten: tudni fogjátok, mi a jó és mi a rossz.

sokkal inkább az, hogy mi is a lényege a vizsgált jelenségnek, amelyhez hasonlival korábbi vizsgálatok során nem lehetett találkozni. „A mindeddig alkalmazott fogalmak, amelyekkel a múlt találmányait jelöltük (eszköz, technika, gép) láthatóan érvényüket veszítik az internet világában, mivel az utóbbi leginkább egy világhoz, egy eleven univerzumhoz fogható. Ha pedig így van, akkor nem helyes »függőségről« beszélni, mivel ez olyan lenne, mintha azt mondanánk: életfüggőségünk van.”⁶ A hívő ember és közösség számára tisztázandó kérdés, hogy az Istenhez való kötődés összefüggésében hogyan viszonyul a digitális világ hatásaihoz, a vele járó lekööttségekhez, függőségekhez. Ha a keresztény ember komolyan veszi az Apostolok Cselekedeteiről szóló könyv által feljegyzett apostoli mondatot, hogy „benne élünk, mozgunk és vagyunk”, akkor az azt jelenti, hogy Istenben, Isten világában, univerzumában élünk⁷. Hogyan viszonyul ez a két univerzum egymáshoz: alá- és fölérendeltségben, vagy egymást kizáró módon? Nem egyszerűen az egyik vagy másik világ emberre gyakorolt hatásáról van szó, sokkal inkább arról, hogy egy valós világot – az Isten világát – felcseréljük egy virtuális létre, amely akár a valós világtól való teljes elszakadáshoz vezethet. Ezzel pedig életveszélybe kerül az érintett.

Nyelv és kommunikáció – az egyház egyik legizgalmasabb kihívása

Az egyház a kommunikációról szól. Mindenekelőtt Isten kommunikációjáról: a Teremtő és a teremtmény között. Azután ennek következményeként a megváltozott kommunikáció lehetőségéről ember és ember között.

Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a „zavarjelentést”, aminek lépten-nyomon tanúi vagyunk manapság: az egyház nem ért szót az emberekkel, nem tudja megszólítani a mai embert, elbeszél a fejük fölött. Nem csupán a Nyugaton egykor általánosan használt, de valójában holt latin nyelvre gondolunk, nem is csupán a keleti egyházban használt szintén holt ószláv nyelvre, hanem arra, amit Erik Flügge⁸ kérdés formájában fogalmaz – egyházi kedélyeket borzoló bestsellerében: „hogyan pusztul bele az

---

6 Cucci, Giovanni, *Virtuális paradicsom vagy pokol.com?*, A digitális forradalom veszélyei és esélyei, Jezsuita Kiadó, Budapest, 2016. Cucci 9.

7 ApCsel 17,28, de ezt a kifejezést használja János első levele is: 1Jn 4,13: Abból ismerjük föl, hogy benne élünk és ő mibennünk, hogy saját Lelkéből adott nekünk.

8 Erik Flügge nem kis port felkavart könyve arra a kérdésre keresi a választ, mi a következménye, hatása annak, hogy nem értik az emberek az egyház nyelvét. FLÜGGE, Erik, *Der Jargon der Betroffenheit – Wie die Kirche an ihrer Sprache Verreckt*, Klössel, München, 2016.

egyház a nyelvezetébe”⁹. Jóllehet kommunikációnk igen gazdag eszköztárat vehet igénybe, s ha nem is aknázzuk ki, de szép számmal állnak rendelkezésünkre nonverbális lehetőségek is. Mégis, első renden a verbális kommunikáció a kereszténység műfaja. Isten emberi módon szólt népéhez Izrael történetének tanúsága szerint, az emberként közénk jövő Istenben az Ige lett testté, emberi módon szólt, s még ellenfelei is megjegyezték, hogy szavának ereje van: „nem úgy szólt, mint a farizeusok és vámszedők, hanem mint akinek hatalma van”¹⁰. Az apostol tanúsága szerint úgy tetszett Istennek, hogy az igehirdetés által üdvözítse a hívőket¹¹. Az Istenről szóló beszéd és az Isten beszéde határozta meg a kereszténység történetét, s ma is első renden szavakban nyilvánul meg az egyház, és Isten emberei szóban tanúskodó emberek.

A válságjelentések szerint, amelyek a kereszténység identitásbizonytalanodását, a 21. század kultúrájába való inkulturációs nehézségeit, netán képtelenségét jelzik, arról olvasunk, hogy nem tudja az egyház megszólítani az embereket. A kereszténység „kánaáni nyelvét” beszélők, a Biblia fogalmi szókészletét ismerők számára még némi belső transzformációs képességgel átültethető a keresztény üzenet, de az Y- és a Z-generáció szinte képtelen megérteni az egyház ódivatú, kicsit dohosan templomízű mondatait vagy éppen speciális keresztény szakzsargonját. Természetes az, hogy minden közösségnek megvan a maga belső nyelve, s az adott csoport tagjai „fél szavakból értik egymást”. Ugyanakkor kérdés az, meddig tartható fenn, hogy az örök evangélium régies nyelven és nem aktuálisan, zavaróan ódon illattal, és nem mai megfogalmazásban, a ma beszélt nyelven szólal meg. Hiszünk-e abban, hogy az evangélium mai üzenettel bír? S ha igen, akkor megtaláljuk-e a mai kifejezésmódját? Adott esetben a 21. századi digitális világ kontextusában? Mindezt úgy, hogy a szó ne emléket hordozzon, hanem történésé, „szó-eseményé” váljék.

Információs társadalom, kommunikációs társadalom – ez az a közeg, amiben a 21. század embere él. Maradhatnak ezek klisészerű szövegek, de amit takar, az az egyház számára megszívlelendő tényeket és létfontosságú feladatokat hordoz. Az egyház és benne a keresztény élet lényege szerint információra (értsd: kinyilatkoztatás) és kommunikációra (igehirdetés, Isten-ember párbeszéd, imádság, közösség=communio mint a kommunikáció feltétele) épül. Ha ez nem történik meg, nem zajlik folyamatosan, akkor

9 A kifejezés nem finomkodó, éppen ellenkezőleg, pontos fordítása így lehetséges: Ahogy az egyház beledöglük a saját nyelvébe.

10 Mt 7,29; Mk 1,22.

11 1Kor 1,21.

az egyház a lényegét vesztheti el¹². A teológia állandó funkciója az újrafogalmazás. Ekkleziológiai értelemben is korszakról korszakra szükség van az identitás újrafogalmazására. Ebbe pedig beletartozik az isteni és emberi kommunikációjának működtetése és működőképesként való megtartása. Az ehhez adódó eszköztára korszakonként változik – korunkban döntő változáson megy át –, a tartalom állandósága miatt azonban alapos egyeztetés kell, mire a tartalomhoz kialakul a forma.

A kommunikációs társadalom digitális eszközrendszerében az egyik legizgalmasabb kérdés az, hogy amikor megjelenik az információ, akkor lehet-e tudni: ki van mögötte? Beazonosítható-e a tartalomszolgáltató? Ez természetesen elsősorban a közösségi médiában (social media) vetődik fel különösen is élesen, de az internetes rádiók és televíziók megjelenése óta már e két médium kapcsán is felvetődhetnek ilyen kérdések – különösen is amiatt, hogy például az elmúlt években a kisebb rádiók és tévék tulajdonosi csoportját Magyarországon gyakran váltogatták, nemegyszer jelentős irányváltást, s ezáltal eltérő tartalmat hoztak. Ez pedig az egyházhoz és a hittel kapcsolatos vagy vallási tartalomhoz való viszonyukat is befolyásolhatta.

KONKRÉT TERÜLETEK

Rádió és istentisztelet

A rádiózás elterjedése magával hozta azt a természetes igényt, hogy ne csak kulturális műsorokat, színházi előadásokat vagy koncerteket rögzítsenek és közvetítsenek, hanem vallási programokat is. A BBC 1923-ban kezdett rendszeres sugárzása után az első rádiós istentiszteletre 1929-ben került sor, ezt a műsort „Közvetítés a katedrálisokból” címen hirdették meg (Broadcasts from Cathedrals).¹³ Már a két világháború között természetessé vált a központi istentiszteletek rádiós közvetítése – Magyarországon is. Ennek egyértelmű nyoma, hogy a budapesti két nagy protestáns központi temp-

---

12 Ezt a lényegvesztést Jézus a só megízetlenüléséről mondott szavaiban ismerhetjük és érthetjük meg – vö.: Mt 5,13: „Ti vagytok a föld sója. Ha pedig a só megízetlenül, mivel lehetne ízét visszaadni? Semmire sem való már, csak arra, hogy kidobják, és eltapossák az emberek.”

13 *Broadcasts from Cathedrals*. BBC Hand Book 1929, 215.

lomban – a Kálvin téren és a Deák téren rögzített, falba beépített vezetékek kötötték össze a mikrofonokat a helyben felállított ministúdiókkal.¹⁴

A rádióközvetítés megjelenése jelentős változást hozott, hiszen a helyi gyülekezet korlátai megszűntek és egy jelentősen szélesebb hallgatóközönség hallhatta az istentiszteletet. Egyik oldalról tehát a nagyobb elérés pozitívuma, a másik oldalról azonban az istentisztelet korlátozott érzékelésének negatívuma: ugyan a protestáns teológia számára a hit hallásból van, a hallás pedig Isten igéje által. Ugyanakkor még a protestáns liturgioteológia is számol azzal, hogy az Isten-találkozás – a templomi is – számos más érzékszervünket érinti. Ezenfelül a rádiós közvetítés csak részben tudja jelezni azt a közösségi hangulatot és élményt, amit a helyben átélt istentisztelet jelent. Így – bár szélesebb kört érhet el – az istentisztelet átélési jellemzőit jelentősen csökkenti. A jelenlétet semmilyen más „közvetett” mód nem pótolja.

A lokális meghatározottságának megszűnése a rádiós istentisztelet közvetítésével természetesen jelentős segítséget hozott a betegség vagy más tényezők miatt helyhez kötöttek számára. Ennek szolgálatát, hatását nem lehet eléggé nagyra értékelni¹⁵. A segítő szolgálatnak új ága született meg a rádiós istentiszteletekkel. Ez mind a mai napig érvényes. Az aktuális állapota miatt közösségből kiszakított ember – ha indirekt módon is – részese lehet az igehallgatók és imádkozók közösségének. Ez a lelki egészség és a testi gyógyulás, illetve teherviselés szempontjából egyértelmű pozitív hatásokat hordoz.

Minden eszköz magában hordja a hibák lehetőségeit is. A rádiós adások korábbi időszakban számos technikai zavart hordoztak, s ezek a hangminőség, az érthetőség, a befogadhatóság rovására mehettek. Ezek a negatív tényezők nem tudják ellehetetleníteni az Ige terjedését, de meg tudják nehezíteni a recepciót a hallgatók részéről. A minőségre való törekvés ezért mind a hangtechnika, mind a szerkesztés, mind a rendezés részéről kiemelt feladat.

A rádiós közvetítés esetében segítség a hallgatónak, ha nem egyszerűen egy az egyben közvetítik az istentiszteletet – ez sem egyszerű feladat –, de hozzáadott információkkal, magyarázatokkal, összekötő szövegekkel, esetleg zenei (netán prózai) bejátszásokkal színesebbé, „fogyaszthatóbbá”, „műsorszerűbbé” tudják tenni a nem rádiós műfajnak mondható istentiszteletet.

14 A Deák téri templom falában a szószéknél és a sekrestyénél ezek a vezetékvezetek a falban megtalálhatók voltak ólomárnyékolással.

15 A Magyar Katolikus Rádió minden reggel 7 órakor élőben közvetíti a szentmisét a Városmajori templomból. Ez elsősorban a szentségi liturgia, még ha néhány perces szentbeszéd el is hangzik. A közösségben természetesen nem tudnak részt venni a hallgatók, de mégis a helyhez kötötteket, vagy éppen az úton levőket az együtt imádkozás lehetőségével bekapcsolja a liturgikus közösségbe.

(Gondoljunk csak a rádiós színházi közvetítésekre.) Ez lelkeszi, szerkesztői, dramaturgiai feladat is egyben – komoly „szakmaközi” csapatmunkát igényel.

Jelen tanulmány kereteibe nem fér bele, hogy részletesen elemezzük azokat a speciális feladatokat, attitűdöket és magatartásformákat, amelyeket el kell és el lehet várni a rádiós istentiszteleten megszólalóktól (másfajta, intenzívebb artikuláció, a templomtól eltérő hangsúlyozás, a mikrofonok figyelembevételével történő hanghordozás, a tudatos érzelmi és hangulati szint – ami a rádióadáson is átjön, a „távoli hallgató” tiszteletben tartása az egészséges „távolságtartással”, a gesztikulációt és az arcimimikát kiváltó nyelvi, hangyi eszközök megtalálása és alkalmazása, a mikrofonkompatibilis beszédmodor megformálása stb.).

Mindezen tényezők akkor is szinte megszámlálhatatlan feladat elé állítják a programkészítőket, ha egyházi vagy egyházközei célközönséggel számolunk. Természetesen ezen adások hallgatóinak jelentős része ilyen – célzottan a meghirdetett műsorprogramra bekapcsolódó hallgatók. Az ideoda kapcsolgatók, véletlenszerűen az istentisztelet közvetítésbe belehallgató aránya minden bizonnyal elenyésző lehet. Mégis a közvetítést tartalmilag és szerkesztési szempontból előkészítőknek tekintettel kell lenni a szekuláris hallgatóságra. Nem használható ugyanaz a stílus, mentalitás és kifejezőmód (legyen az verbális, zenei vagy más), mint a megszokott templomi istentiszteleten. Mindennek háttérében ott húzódik meg a – minden elektronikus média kapcsán tisztázandó – kérdés, hogy a belső körnek közvetítjük egy adott helyi közösség istentiszteletét, vagy az egyház sugárzása (és kisugárzása) zajlik missziói céllal.

A Magyar Rádió a szocializmus évtizedeiben, hosszú időn keresztül „istentisztelet-pótlékként” vasárnap a kora reggeli adássávban – olyan „istentiszteletnek látszó” konzervanyagokat adott közre, amelyek sajátos műfajjá kezdtek alakulni. A rövid időtartam (28 perc) minden ott megszólaló egyházat arra készítetett, hogy tömörített formában keltse az istentisztelet-érzetet. Az előre – stúdióköörülmények között – felvett anyagok természetesen lehetőséget adtak a cenzúrára, de lehetőséget adtak a többszöri felvétellel a megfelelő tartalmi és technikai minőségre. A gyakorlat szerint azonban minimális szerkesztői közreműködéssel és dramaturgiai segítség nélkül készültek az anyagok.

A kezdeti időszakban, amikor az elektronikus média csak a hangátvitelt tette lehetővé, hiánypótló lehetőségnek bizonyult a rádiós istentisztelet közvetítése. A fejlődő – egy ideig analóg, majd a digitális – elektronikus média már többre képes, mint hiánypótlásra. Ha meg akar felelni létéből és lehetőségeiből adódó küldetésének, akkor ki kell alakítani azokat a médiumspe-

cifikus műfajokat, amelyek részben több érzékszervre hatnak, s ezáltal teljesebb élmény közvetítésére és így hatékonyabb participáció megvalósítására kínálnak megoldást, részben pedig több információt és tartalmat tudnak koncentrálni egy csomagban.

Televízió

Közvetítések – új műfaj kialakításának feladata

Bár a rádió kizárólag hanghordozó, -átvivő lehetősége után a televízióval megjelenik a vizualitás, az alapvető kérdések megmaradnak, hiszen azok – tartalom, forma, célközönség, szándék – ugyanazok számos más médium esetén is.

Az istentisztelet-közvetítésben egyértelmű előrelépést jelentett a vizuális technika fejlődése, a televízió megjelenése. Ez a médium már gazdagabb eszköztárral tette lehetővé az istentisztelet szélesebb körben való megjelenítését. Akár felvételtől, akár egyenes adásban közvetítette az istentiszteletet, hatalmas technikai apparátust igényelt, s ezzel nagyobb odafigyelést is. A tartalmi kérdés szintén abban jelentkezett, hogy a meglévő, zajló istentiszteletet a televízión keresztül a szélesebb nézőközönségnek is elérhetővé tegyék, vagy új formák kialakításával és a vizuális lehetőségek gazdag eszköztárával egyfajta missziói tevékenységet folytassanak, bizonyos irányított egyházi propagandát, lelki és hitreklámot.

A televíziózás kezdete után hamar megindult az istentisztelet-közvetítés is. Az első televíziós istentisztelet 1948-ban volt, Németországban (Hamburgban) valamivel később, 1951-ben volt először ilyen adás. A szocialista blokkban természetesen erre később kerülhetett sor, hiszen minden hitéleti megjelenés ellenkezett a vallás mielőbbi megszüntetésének ideológiájával. Mégis a jelentős események meghozták ezt a politikai döntést: A Luther-év (1983) kapcsán volt először istentisztelet-közvetítés az NDK-ban. Magyarországon először televíziós istentisztelet-közvetítés akkor vált lehetségessé, amikor a Lutheránus Világszövetség hazánkban tartotta nagygyűlését. 1984-ben ez a tízezreket megmozgató, szekuláris környezetben zajló (Budapest Sportcsarnok) igazi médiaesemény volt.

Azóta természetes, hogy vasárnapról vasárnapra, de kiemelten az ünnepeken egyenes, illetve csúsztatott egyenes adásban adják egy-egy felekezet istentiszteletét, vagy éppen ökumenikus rendezvényeket.

Úgy tűnik azonban, hogy a televíziós istentisztelet műfaji változtatásának igényében még nem született meg az áttörés. Nyilvánvaló, hogy az

istentisztelet nem televíziós műfaj, s a közvetítések többnyire szűken arra szorítkozzanak, hogy megmutassák, mi zajlik a templomi istentiszteleten. A hang- és vizuális figyelemfelkeltés, lélek- és gondolatirányítás, az illusztrálás, a látvány és a hang tartalmi elmélyítése olyan feladat, amelyre a korábbiaktól eltérő, új lehetőségek kínálkoznak. Az analóg hang- és képalkotás után pedig a digitális technika és az ahhoz kötődő szinte határtalan lehetőségek tálcán kínálják azokat a hozzáadható értékeket, amelyek az igefogadást, a közösségélmény – indirekt módon – kiteljesedését, a személyes Isten-találkozás lehetőségét segíthetik. Ehhez azonban ismételten csak teológiai, vizuális-művészeti és technikailag kreatív csapatmunkára van szükség. Fontos lenne mind a médiumok, mind pedig az egyház oldaláról ilyen alkotó csapatokat létrehozni. Alkotó közösségbe emelni professzionális médiaszakembereket és kommunikatív teológiaértőket, művészeket és hitüket tudatos transzparenciával megéltöket. Ez mind az egyházvezetés, mind pedig egy-egy médiairányító erő részéről előbb-utóbb elkerülhetetlen feladat. Televíziós-filmes szempontból izgalmas szakmai kihívás, egyházi szempontból pedig a misszió új távlatokat nyitó sansza.

Mára – az internetes élő közvetítés lehetővé válásával – számos egyház-község él azzal a lehetőséggel, hogy a vasárnapi/ünnepi istentiszteletét „köz-zétegye”. Ezt az első időben jelentős anyagi ráfordítással lehetett megtenni honlapon, de ma már egyszerű okostelefonnal a Facebookon keresztül is megoldható. Természetesen ezzel kapcsolatban ismételten előkerülnek technikai oldalról a minőségbiztosítási kérdések.

Internetes kínálat

Folytathatjuk a sort az internetes kínálattal. De tényleg csupán egy kínálatról van szó, vagy egy olyan jelenségről, amely minden eddiginél nagyobb egyházi odafigyelést, ekkleziológiai feldolgozást igényel és az egyházi életre (benne az istentiszteletre) vonatkozó konzekvenciák alapos és részletes levonását kívánja?

Az internet megjelenésével új lehetőségek és új távlatok nyíltak meg az egyéni és közösségi lelki élet számára. Az örök mondanivaló, a változatlan és egy evangélium megjelenthet az állandó mozgást kínáló világháló folyamatosan, nagy sebességgel változó felületén. Nem csupán egy médiafelületről van szó, hanem az új eszközben új gondolkodásmódról, új stílusról, új esztétikumról, gyökeresen újfajta kommunikációról. Nem kis, felszínes átalakulást hozott tehát az internet, hanem forradalmi átalakulást.

Az új esztétikai gondolkodásmód teljesen új pályára állítja a használókat és a befogadókat. Az új tartalom minden érintettet új kihívás elé állít. Egyrészt a saját felelősség erősödik fel: hogyan alakítom, formálom az internetes tartalmakat, másrészt nagyobb figyelemre van szükség, hogy a mutatós köntösben megjelenő veszélyes tartalmakat felismerje az ember és védekezni tudjon ellene.

Az új kommunikációs műfajok (hírcsoportok, levelezőlisták, chatszobák, különféle csoportosulások) teljesen átrendezték a kapcsolati formákat¹⁶. Ez alapján érinti az ekkleziológiai gondolkodásunkat, hiszen a hagyományos egyházi formákon és kötődéseken túl a hit megélésének és a keresztény kommunikációnak eddig ismeretlen módjai nyíltak meg. Az egyház globalitása és lokalitása átrendeződik és újfajta globalitás kér helyet a lokalitás kárára. Ebben a tanítás és a hitgyakorlás lehetőségeit, de egyben a tévtanítás és a virtuális közösség veszélyeit is megtapasztaljuk. Ugyanakkor az individualizálódás és az elmagányosodás kísértéseivel is szembesülünk, hiszen az internetet – még a „közösségi” világhálón is – fizikailag egyedül lévő felhasználóként éljük meg, működtetjük, és ha elmarad a személyes kontaktus, a találkozás élménye, a szemtől szemben megszólítotttság valósága, akkor folyamatos hiányjelenségek zavarják meg életünket.

A gyökeresen új szociológiai képletek a közösségi lét váratlan formáit hozzák, s ezek belső kölcsönhatása, az eddigi szociológiai formációkhoz való viszonya és a jövő létformáit meghatározó volta alapos analízist és folyamatos követést igényel.

Milyen hatással van mindez az egyházra, amely természetesen mint „virtuális világegyház” élménye a mindenkori keresztényeknek, ugyanakkor a helyi egyházban ölt testet: a fizikailag megélt emberi kapcsolatokban. S ennek a „glokálisnak”¹⁷ eminens megnyilvánulása az istentisztelet, ahol mindig és minden alkalommal bekapcsolódunk – teret és időt áthidaló módon az összegyűlt istentiszteletébe, sőt az örök és folyamatosan zajló mennyei istentiszteletbe. Ugyanakkor szükségünk van az embertől emberig hangzó hitvallás, az emberi hangon felcsendülő isteni ige, s a rágható kenyérben és kortyolható borban megtapasztalható istentiszteleti közösségre. A kézzelfogható, testközelen érzékelhető, fizikai közösségre. Ekkleziológiai és azon belül liturgikai megfontolások sorát igényli tehát ez az új hely-

16 BÖNTER, Stefan, *Gottesdienste im Internet Perspektiven eines dialogs zwischen Internet und Liturgie*, Kohlhammer, Stuttgart, 2005, 29.

17 Egyre gyakrabban használják az új, „globális” és „lokális” összevonásából származó „glokális” kifejezést, amely jelzi a két fogalom összetartozását, szembenállását és feszültségét.

zet. Nem egyszerűen a megszokott teológiai reflexióra van szükség, hanem arra, hogy megtaláljuk az új kifejezési módokat, észlelési és reagálási kereteket és pedagógiai módszereket a közösség megélésére és a Szenttel való találkozásra.

Nem véletlen, hogy a háritás és az ellenállás is egyre erősödő módon mutatkozik meg egyházi körökben. A háritás, hogy ti. nem jelentős kérdéstről van szó, csupán egy divathullámról, amely később lecseng, és az egyház ezt is túl fogja élni. Ellenállás amiatt, hogy bárki az internet adta lehetőségekkel az egyházi életben úgy számoljon, mint ami átalakítja az egyháztörténelem új korszakát, s döntő módon megváltoztatja az eddigi keresztény gyakorlatokat.

Az internetre sokan most is úgy néznek, mint ami az ördögtől való – az ilyen véleményt képviselő teológiai argumentációval fel kell szabadítani arra, hogy a jóra használható eszköznek tekintse ezt a lehetőséget. Az internetre úgy tekintőket, hogy az elhozza a kiteljesedő életet, pedig szellemileg-lelkileg úgy kell irányítani, hogy rájöjhessen: ez a médium csak annyiban válik értékké, amennyiben maradandó értéket hordoz és hatása építő az ember vagy a közösség számára.

Az internetes felületeken istentiszteleti, illetve kegyességgyakorlati szempontból számos műfaj alakult ki vagy kezd formálódni. Ezek megismerése, a változási folyamatok közben tartása, az átalakulás irányítása kiemelt feladata az egyháznak és az egyház életét segítő-meghatározó vezetőknek. E feladat kezelése az egyházvezetői – püspöki, felügyelői, főgondnoki, világi elnöki – feladatok eddig ismert sorába azért kerül, mert nem elhanyagolható, apró módosításról van szó az egyház életében, hanem korszakváltásról, ahol a következő generációk már más nyelvet használnak, más kultúrában mozognak, más közösségi formákat gyakorolnak. Ez a kereszténység eddigi (mindenkori) inkulturációs folyamatában pedig gyökeres változást hoz. Online istentisztelet, internetes imaközösségek, a tanítás feladatát átvevő vagy befolyásoló programok és applikációk, egyházi szociális médiumok, a missziói célra használt és általában minden híradást, üzenetátadást meghatározó eszközök újak azok számára, akik az egyház hagyományos eszköztárát használták, de természetesen a Z, Y és alfa korosztály számára, akiknek ez az anyanyelvük és természetes közegük.

Ezért a ma befolyással bíró egyháztagok és -vezetők feladata ennek az átmenetnek észszerű, igeszerű és megfelelő tempójú irányítása és segítése.

Online istentisztelet

Úgy tűnik, itt a rádiós és televíziós közvetítések után adódik egyfajta kontinuitás. Ez azonban nem probléma- és akadálymentes. Egyrészt azért, mert az istentisztelet-közvetítések nem teremtették meg a maguk sajátos műfaját és megmaradtak az istentisztelet-megjelenítés elégtelen műfajánál, amely számos hiányérzetet hagy maga után. Másrészt azért, mert az istentisztelet interaktivitása minden felekezetben igen alacsony mértékű volt, az online istentisztelet első számú ismérve és követelménye a többcsatornás aktivitás minden részről.

Az online istentisztelet többé nem az, hogy kamerákkal megkíséreljük közelebb hozni a képernyőn keresztül az otthonokba, kórházakba vagy más helyekre a templomi istentiszteletet, hanem az, hogy megkíséreljük önálló eseményként megformálni a virtuális találkozást Isten és ember, ember és ember között.

A protestáns gyakorlatban az egyszemélyes szolgálat volt jellemző évszázadok során. Ma esetleg néhány „mellékszereplő” bevonása segít színesebbé tenni ezt az elpaposodott műfajt, ahol a lelkész a szolgálattevő, a gyülekezet pedig a fogyasztó¹⁸. Az igehirdetés kiemelt szerepe, a félreértelmezett tekintélyelvűség, a lelkészhiány, s a formalításoktól való protestáns idegenkedés eredményeként jött létre ez a helyzet, ami azonban nehezen változik meg akkor is, ha a dialógusra való igény vagy az interaktivitás igénye az élet minden más területén már természetes jelenség. A római liturgiában megmaradt egyféle – kötött – dialógusgyakorlat, amely elsősorban a megszólításokban (Az Úr legyen veletek – és a te lelkeddel), a zsolttározásban (antifónák vezető és gyülekezet általi váltása, váltakozó verséneklés), továbbá a felszólító jellegű liturgikus tételekben („sursum corda”) található. A történelmi egyházak közt leginkább a keleti tradíciót őrző görögkatolikusoknál, illetve a görögkeletiekénél (ortodoxoknál) találunk nagyobb gyülekezeti aktivitást. A nép mind a dialógusokban, mind a bibliai szakaszok együtt mondásában nagy aktivitással rendelkezik, s ez fokozottan igaz az isteni liturgián kívüli liturgikus vagy paraliturgikus cselekményekre. Ezek a protestáns, katolikus és keleti keresztény liturgikus elemek nem jelentenek a mai értelemben teljes interaktivitást, mégis egyfajta csíráként tekinthetünk rájuk. Nagyobb, de elsősorban nem rituális interaktivitást tapasztalhatunk az evangéliumi keresztény közösségeknél, ahol a közbenső tanúságtételek, az istentiszteleti keretben hangzó egyéni imádságok, a laikus szolgálatok sora, továbbá a

18 Vö.: FENDLER, Folkert *Kundenhabitus und Gottesdienst. Zur Logik protestantischen Kirchgangs*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2019.

karizmatikus közösségekben a nyelveken szólás sokszereplős gyakorlatai megvalósulnak.

Az online istentiszteletek eddigi próbálkozásai azonban rituális kereteket mellőző, minden „látogató számára” lehetséges interaktivitást kínálnak azáltal, hogy a részt venni kívánók írni tudnak – egy sublant –, ami megjelenik a képernyőn. Ez beleépül az istentiszteletbe, amire vagy reagálnak az alkalom vezetői, vagy csak egyszerűen a nézők számára teszik sokoldalúbbá a feloldozandó lelki témát és gazdagítják az ott zajló aktivitást. Természetesen ennek már nem csak írásos lehetőségei vannak, hanem – ahogyan korábban a skype segítségével – élő képpel is megjelenjenek mindazok számára, akik a stúdióban/templomban, illetve a saját gépükönél részesei az eseménynek.

Az a közösség, az a lelki vezető, aki ilyenre vállalkozik – hatalmas lehetőséget kap, de egyben igen sok veszéllyel is számolhat. A gyors reagálás, a személyre szabottan meghirdetett, mégis mások számára is releváns igehirdetés, a még indirekt módon (áttételen keresztül is) friss kontaktus valóban páratlan lehetősége lehet az ige célzott meghirdetésének, a lelkipásztori attitűd gyakorlásának és az összetartozás érzetetésének. Ugyanakkor olyan mondatok is kerülhetnek az üzenőfalra vagy az élő bejelentkezésre, amelyek félreértéseket, netán tévtanításokat tartalmaznak, amire egyértelműen, esetleg keményen kell reagálni, s előfordulhat, hogy a nem jóindulatú megkeresések kerülnek a nyilvánosság elé.

Teológiaiilag lektorált és reflektált tartalmakra van szükség, és ezek nagy felkészültséget, erős találékonyságot, valamint gyors „ütőképességet” igényelnek. Ezért az online istentisztelet nagy előkészületet és még nagyobb felkészültséget igényel. Mind az angolszász területen, mind pedig német nyelvterületen már létezik – a kísérleti jellegén túljutott – online istentisztelet-próbálkozás¹⁹.

Magyarországon interaktív vonásokat is hordozó rendszeres istentiszteletet a Hit Gyülekezete tart, azonban a beérkező kérdések tapasztalatom szerint erősen megszűrtek, kontrolláltak. Azt azonban a „Vidám vasárnap” elnevezésű program jól illusztrálja, hogyan lehetséges a tradicionális formákat, a televíziós újításokat és az internetes bejelentkezést kombinálni, s hogy e hármas fonál összefogásában milyen lehetőségek rejlenek.

Általában az tapasztalható, hogy a kisebb, mozgékonyabb keresztény közösségek reagálnak gyorsabban az adott kor kihívásaira, így az internetkorszak lehetőségeire is²⁰.

---

19 Érdemes ilyet keresve szörfözni a neten. A helyi próbálkozások mellett jelentős központi-egyházi szervezésű gyakorlatot is ismerünk: <http://www.gottesdienst-im-internet.de/>

20 Igen eleven példa erre a Langenfeldi evangéliumi szabadkeresztény gyülekezet, amely

Az internet-istentisztelet készítőinek alaphozzáállása és célmeghatározása kettős lehet. Egyrészt elérni a nem templomba járókat. Ha az emberek nem jönnek a templomba, akkor el kell mennie az egyháznak az emberekhez az otthonukba, az életterükbe²¹. Másrészt meg kívánják szólítani azt a korosztályt, amelynek szocializációjában már természetes életközeg az internet világa, ugyanakkor kis mértékben vagy egyáltalán nincsenek otthon a hagyományos istentiszteleti (templomi) környezetben.

Természetes, hogy a szoftverfejlesztés is lépést tart a keresztyény igényekkel, s olyan speciális programokat fejlesztenek ki, amelyek segítik a közösségi élet krisztusi módjának webes megvalósítását²².

Online imakörök

A 21. század első két évtizede a közösségi médiumok (social media) megszületésének, kifejlődésének és általános elterjedésének időszaka volt. Egyes kutatók a második évtized végére, s az azt követő évtized kezdetére az eddig elterjedt Facebookot és Twittert mint közösségi médiumokat kifutni vélik²³. Újabb eszközök létrejöttét és általános használatba kerülését jósolják. Mégis, ma a világ legelterjedtebb, az e-mailt lassan leváltó kommunikációs eszközei ezek. A végtelennek tűnő ismeretanyag közlése és a személyes üzenet továbbítása mellett kialakult ezek speciálisan keresztyény felhasználási módja. Kiemelkedő közülük az imádságra való használat. Az imádság lényegéhez hozzátartozik a hálózatosság, hiszen az Istennel való beszélgetés mind egyéni, mind közösségi vonalon egy láthatatlan nagy csoport tagjává tesz:

---

az egész világra „stream”-el online istentiszteletet: <https://www.gottesdienst-tv.de/kontakt/impressum> – www.christengemeinde-langenfeld.de

21 Erre ad példát a dél-hesseni település: Eppertshausen gyülekezete (Friedenskirche), akik egy új projektet vezettek be „Ruf nach mir” címmel („Kialts utánam”). <https://www.youtube.com/watch?v=oB2mB99HhZs> A kommentekből az is kiderül, hogy a gyülekezetből elköltözöttek ilyen módon is tudják tartani a kapcsolatot az egykori gyülekezetükkel vagy szülőfalujukkal/városukkal.

22 <https://www.domradio.de/themen/%C3%B6kumene/2016-04-05/neue-software-er-moeglicht-direkte-beteiligung-internet-gottesdienst>

23 Számos elemző tanulmány negatív jóslatokat tesz közzé – elsősorban a megoldhatatlan adatkezelési problémák okán – a hagyományos közösségi felületek belátható időn belül való megszűnéséről. Ezek tartalmát foglalja össze: <https://forbes.hu/uzlet/a-kozossegi-portalok-koranak-vege/>: „Az viszont biztos, hogy a most ismert közösségi médiának hamarosan vége, hiszen az adatvédelmi botrányok után a választások biztonsága és a kisebbségek védelme is egyre nehezebb minden olyan platformon, ami a publikus megosztásra épül. Ehelyett – mint pl. Kínában – nem nyilvános, beszélgetés alapú megoldás várható.

az imádkozók közösségének tagjává. A közösségi felületeken számos ima-közösség jelent meg és működik, amely független attól, hogy a világ mely pontján kapcsolódnak bele, beletagol a Krisztus-tanítványok közösségébe. A Facebook, Twitter vagy más hasonló médiumok lehetőséget kínálnak egyszerre a személyes, bizonyos fokig anonim keresztény élet megélésére, de a *communio fidelium* megtapasztalására is²⁴. A jelenleg legszélesebb körben ismert platformok helyett bizonyára más felületek jönnek majd belátható időn belül létre, amelyek azonban alkalmas médiumok lehetnek imádságos közösségek megalakítására. Magyar nyelven is bőven talál a Google-kereső olyan internetes oldalakat, ahol online imádságos közösség él és munkálkodik²⁵. Az egyes imakörök szakosodását is megfigyelhetjük, hiszen bizonyos téma, imaszándék körül is kialakulhat könyörgéseket végző csoport.

Online fórumok

A közösségi média egy olyan médiaeszköz, ahol az üzenetet közösségi interakciókon keresztül szórják szét. Általános véleményt összefoglalva fogalmazhatunk így: a közösségi média az internetet és az online megjelenési lehetőségeket aknázza ki annak érdekében, hogy a médiamonológokat (egy a sokhoz) átalakítsa dialógusokká (sok a sokhoz). Elősegíti a tudásdemokráciát, mialatt tartalombefogadókából tartalomszerkesztővé alakítja az embereket. Hogy e „tudásdemokráciá”-ból milyen torzulások fakadnak, az egyre inkább nyilvánvaló, amikor kiderül, hogy politikai választások és döntések alapjává válhat a közösségi médiához kapcsolódott emberek személyes adatainak törvénytelen felhasználása.

Mindenesetre pozitív eszköz lehet a jóakarató emberek kezében arra, hogy hittapasztalatukat, vallási kérdéseiket, építő élményeiket, mások számára is hasznos felismeréseiket megosszák egymással. Számos ilyen online keresztény fórumot hívtak életre – különböző beszélgető-, tanító-, tartalmakat megosztó csoportok, amelyek a krisztusi segítő attitűd és Krisztus testének építése szándékával jött létre. Ezek rendkívül hasznosak és lelki szempontból kreatívak lehetnek, ugyanakkor tisztában kell lenni azzal is, hogy a kereszténység lényege szerint nem a vélemény-demokráciára épül.

---

24 Internetes imakör található például a következő webcímen: <https://www.internetgebet-skreis.com/hu/>

25 Például Szabadegyházi online imádságos kör: http://mennyeihir.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=179&Itemid=33 Római katolikus online imádságkör: <https://www.szentter.com/>

Akkor is, ha a keresztény közösség földi szervezetében megjelennek, bizonyos felekezetben dominálnak a demokratikus vonások, a vélemény és a tanítás kérdésében nincs demokrácia. Az a kifejezés, amit a katolikus egyház előszeretettel alkalmaz, s még a liturgiájában is használ: „az egyház hite” alkalmas lehet egy kollektív bölcsesség és kegyesség hordozására, de a tanításban hierarchia van, tanítói és tanítási hierarchia. Az egyház tanítását emberekre bízta a közösség, a tanítót és a tanítást folyamatosan kontrollálja a Szentlélek segítségével, az egyedüli mércét, a Szentírást alapul véve. Így az internetes felületeken is természetes a véleményszabadság, de a tanítás szabadsága – ha az a médium valóban keresztény értékeket akar hordozni és közvetíteni – nem lehet demokrácia kérdése. Ezért minden ilyen közösségi felületen alkalmanként szükségessé válhat a moderálás és a tiszta tanítás felett való örökös feladatköre.

Nyitott befejezés

Jelen tanulmány nem feldolgozás, kiértékelés kívánt lenni vagy olyan megoldás, amely az internet korszakának keresztény kihívásait kezelni tudja. Egyfajta – a zeneihez hasonló – felütés ez az írás, ami után jön az igazi dal és igazi motívum, a hangok sora mindaddig, amíg el nem jutunk a diszszonanciából a megnyugvást hozó konszonzanciáig.

A fenti sorok elsősorban figyelemfelkeltés céljából íródtak annak a gyakorlati teológusnak és püspöknek tisztelegve jeles születésnapján, aki életének és szolgálatának különböző fázisaiban komolyan vette, hogy az örök Igét a mi nyelvünkre és korunk nyelvére kell lefordítani, s ez a fordítói (tolmács-) feladat az egyik legfáradtságosabb, de egyben leggyönyörűbb feladat a teológia világában²⁶. Korok jönnek, korok mennek, emberek szolgálatba állnak, s e szolgálat mindaddig tart, amíg Megbízónk mandátuma érvényes. Áldás legyen mindazokon, akik ezt a küldetést felvállalták – és áldás legyen a jubiláns, aki ennek a hivatásnak él!

---

26 A lipcsei Evangelische Verlagsanstalt a „Nyilvános teológia” sorozatban 2019 nyarán jelentette meg a *Theologie in Übersetzung? Religiöse Sprache und Kommunikation in heterogenen Kontexten* című művét, amely mint konferenciakötet arról tanúskodik, a teológia permanens feladata, hogy lefordítsa az örök üzenetet az aktuális közeg számára.

Lábjegyzetekben nem szereplő felhasznált és ajánlott irodalom

- BROK, Tom, O, REIMANN, Ralf Peter, *Gottesdienst und Gemeinde im Internet?* https://www.ekd.de/070610_brok_reimann.htm – in: Zeitschrift der Gemeinsamen Arbeitsstelle für gottesdienstliche Fragen der Evangelischen Kirche in Deutschland, 01/2007, 21. Jahrgang, ISSN 1619-4047, Liturgie per Mausclick, 2007
- DEEG, Alexander, LEHNERT, Christian (Hrsg.), *Liturgie – Körper – Medien*, Herausforderung für den Gottesdienst in der digitalen Gesellschaft, (Beiträge zu Liturgie und Spiritualität, Band 32), Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, 2019
- FERMOR, Gotthard, SCHÄFER, K., Gerhard, WOLF-WITTHÖFT (Hrsg.) *Gottesdienst-Orte*, Handbuch Liturgische Topologie, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, 2007
- GRETHLEIN, Christian, *Liturgia ex machina*, *Gottesdienst als mediales Geschehen*, in: Deeg-Lehnert (Hrsg.) *Liturgie – Körper – Medien*, 45–65.
- JUNG, Volker, *Digital Mensch Bleiben*, Claudius Verlag, München, 2018
- MÜHLEIS, Volkmar, *Der Gottesdienst im Zeitalter seiner digitalen Reproduzierbarkeit*, in: Deeg-Lehnert (Hrsg.), *Liturgie – Körper – Medien*, 29–44.
- OORSCHOT, van, Friderike, ZIERMANN, Simone (Hrsg.), *Theologie in Übersetzung? Religiöse Sprache und Kommunikation in heterogenen Kontexten* (Öffentliche Theologie, Band 36), Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, 2019
- RINN, ANGELA, *Die Kurze form der Predigt, Interdisziplinäre Erwägungen zu einer Herausforderung für die Homiletik*, Vanderhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2016
- SANDERS, Wilm, *Gottesdienstübertragung im Rundfunk – Hörfunk und Fernsehen*, in: SCHMIDT-LAUBER, Hans-Christoph, MEYER-BLANCK, Michael BIERITZ, Karl-Heinrich, *Handbuch der Liturgik*, 929–939.
- WALTI, Christian, *Digitalisierte Technik und liturgische Interaktion, Methodische Zugänge, Explorationen, Problematisierungen*, in: Deeg-Lehnert (Hrsg.), *Liturgie – Körper – Medien*, 127–142.
- WALLACE, Patricia, *Az internet pszichológiája*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002
- WIEFEL-JENNER, Katharina, »Betet heute jemand #twomplet vor«, oder warum man Tagezeitengebete im Netz nicht allein betet, in: Deeg-Lehnert (Hrsg.), *Liturgie – Körper – Medien*, 95–112.